

Laukuvos apylinkių kultūrinio kraštovaizdžio raida

Filomena Kavoliūtė

Vilniaus universitetas

Įvadas

Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio raida domimasi jau tris dešimtmečius. Tyrimai pradėti nuo kraštovaizdžio vystymosi paskutiniu metu šimtmečiu bendrųjų dėsningumų išaiškinimo bei vystymosi ypatumų atskiruose žemėvaizdžiuose (gamtovaizdžio tipuose) nustatymo. Pavieniai darbai buvo skirti Sūduvos ir Aukštaitijos regionų kraštovaizdžio raidos apžvalgai. Žemaitijos kultūrinio kraštovaizdžio raida lig šiol nebuvo tyrinėta. Lokaliniai atskirų vietovių tyrimai, kokius organizuoja „Versmės“ leidykla, sudaro puikią galimybę detaliai susipažinti su tokių vietų kraštovaizdžiu ir jo raida. Būtent detalumas yra tokių tyrimų privalumas.

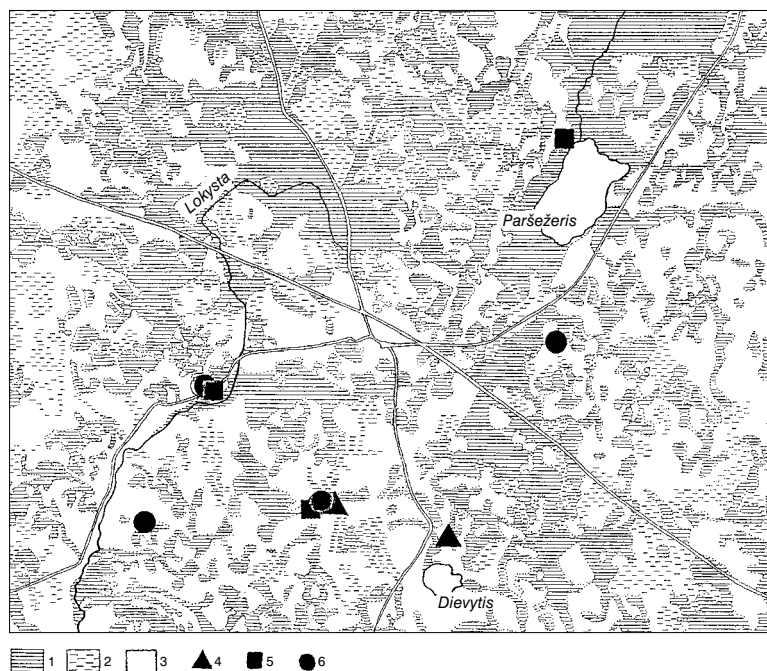
Laukuvos valsčius yra išikūręs Žemaičių aukštumos centre, jos Vidurio kalvynų pietiniame gale. Išskirtinis šios teritorijos bruožas – tai viena iš keleto seniausių gyvenamų vietovių Žemaitijoje.

Senas agrarinio kraštovaizdžio židiny

Archeologiniai paminklai rodo, jog Laukuvos apylinkėse nuolatos gyvenama daugiau kaip du tūkstančius metų ir čia yra vienas iš keliolikos seniausių Lietuvos agrarinio kraštovaizdžio židinių, patyrusių ilgaamžę žmonių ūkinę veiklą. Pirmojo tūkstantmečio po Kristaus pradžioje, kol gyventojų būta nedaug, jie gyveno ir laidojo mirusiuosius keliose vietose – Payžnyje, Šiauduvoje, Kaštaunaliuose, V–VIII a. – Kaštaunaliuose, Sarviečiuose (Ivoniškėje) ir Burbiškiuose, IX–XII a. – Kaštaunaliuose, Sarviečiuose, Dulkių Lauke, Gulbėsė¹. Čia paminėtos tik archeologų datuotos ir, matyt, anaipol ne visos to meto laidojimo vietos, esančios svarbiausios kadaise čia gyvenusių žmonių liudininkės. Miškus paversti dirbama žeme nebuvo lengva, todėl kartų kartos laikėsi tose pačiose vietose. Tik daugėjant gyventojų pamažu skleidavosi plačiau ir laukais paversdavo vis didesnius žemdirbystei tinkamų miškų plotus. Šlapi ir užpelkėję aplinkiniai miškai tiko nebent galvijams ganyti, todėl juose daugėjo pievų. Nors nėra žinoma, kaip glaudžiai vieni šalia kitų gyveno to meto žmonės, vieno kultūrinio laikotarpio kapinynai Laukuvos apylinkėse, tankiausiose jų paplitimo vietose, išsidėstę 3–4 km atstumu. Taigi išeitų, kad aplink vieną kapinyną buvo gyvenama 1,5–2 km spinduliu. Sugretinus archeologinių paminklų ir šlapių bei pusiau įmirkusių dirvožemių paplitimą² išryškėja šio seno agrarinio kraštovaizdžio židinio gamtinė aplinka, o tiksliau – teritorijos tinkamumas žemdirbystei (1 pav.). Paveiksle matyti, kad didžioji kapinynų dalis susitelkusi ten, kur esama daugiausia dirbimui tinkamų žemės plotų ir netoli atviri vandens telkiniai, t. y. tarp Dievyčio ežero ir Lokystos upės. Šioje vietovėje hipsometriškai aukščiausiai esančiuose Kaštaunaliuose buvo laidojama nuolat per visą pirmąjį tūkstantmetį. Taigi galima manyti, kad ši vieta

¹ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1976, t. 2.

² Šilalės rajono dirvožemio žemėlapis, M 1:50 000, 1978, Valstybinio žemėtvarkos instituto darbinis archyvas.

- 1 pav. Laukuvos apylinkės I tūkstantmetyje po Kristaus:
- 1 – užpelkėję miškai, augantys ant pelkinių dirvožemių,
 - 2 – drėgni miškai, augantys ant užmirkusių, žemdirbystei menkai tinkamų dirvožemių,
 - 3 – žemdirbystei tinkami sausais miškais apaugę plotai,
 - 4 – I–IV a. laidojimo paminklai,
 - 5 – V–VIII a. laidojimo paminklai,
 - 6 – IX–XII a. laidojimo paminklai

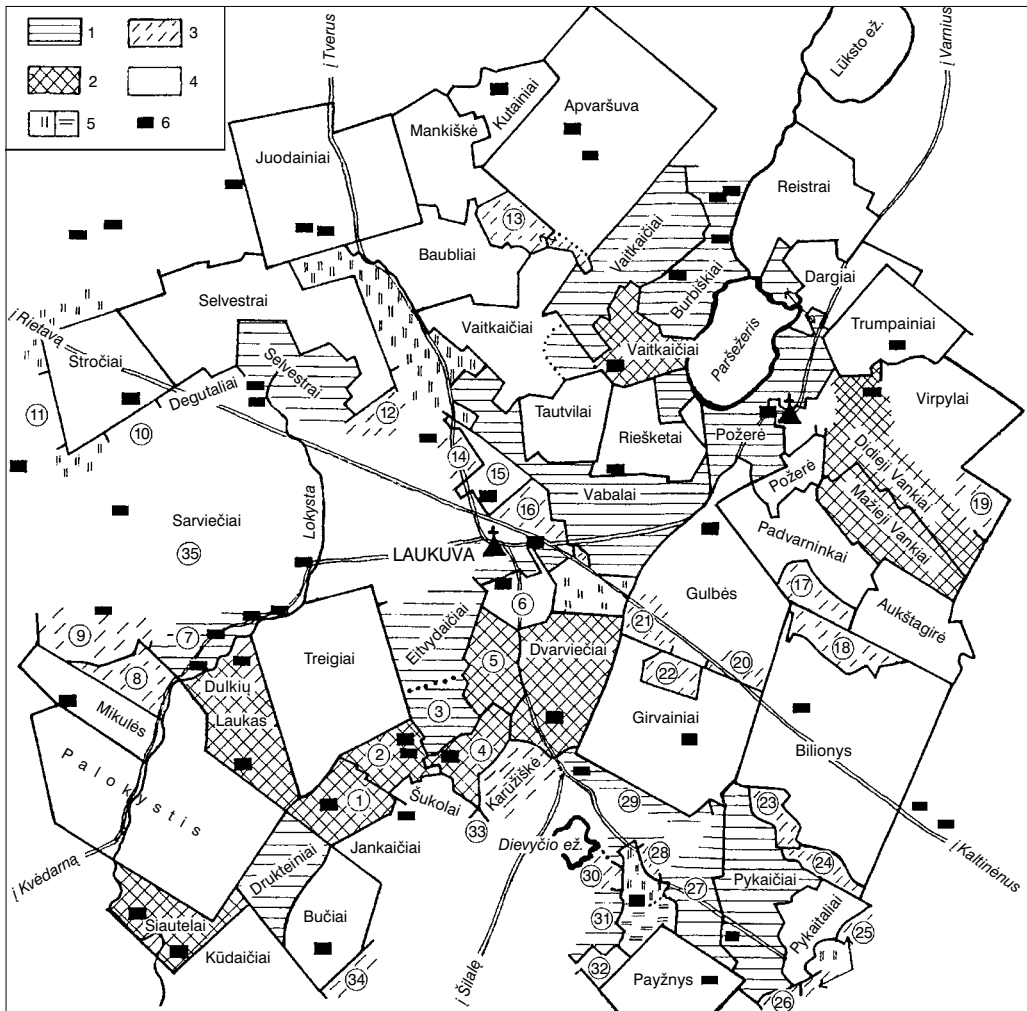
apylinkėje galėjo turėti išskirtinę reikšmę. Tokią mintį žadina ir ligi šių dienų Kaštaunaliuose išlikusi gyva legenda apie ant jų kalno pasirodantį Akmeninį Žmogų, su kuriuo gali būti susijęs ir Dievyčio (Dyvyčio) ežero pavadinimas. Ilgainiui seniausios apgyventos vietovės tapo labiausiai išsivinto kultūrinio kraštovaizdžio arealais, kuriuose vyravo dirbami laukai ir pievos.

Vėlesniais amžiais, jau viduramžių karų metu, tokias vietas – Payžnį, Šiauduvą, Lakaušius, Paršpilį – postoviui rinkosi kryžiuočių kariaunos, traukiančios Medininkų (Varnių) ar Tverų link, nes pašaro ir maisto, malkų bei vandens kariuomenei čia, anot jų, buvo užtektinai³. Būtent šiose vietose buvo įrengti ir piliakalniai – Paidievyčio, Treigių, Burbiškių, kurį laiką gynę čia gyvenusius žmones nuo priešiška nusiteikusių atėjų. Kad tarp Dievyčio ir Lokystos esanti vietovė yra kultūrinio kraštovaizdžio arealas, liudija ir didesnė nei gretimose vietovėse įvairių laikų kapinių santalka (žr. 1, 2 pav.); vienas jų ruožas eina į pietus nuo Laukuvos nusidriekusiu gūbriu, kitas susitelkęs palei Lokystą. Kapinės pažymėtos pagal Lietuvos centriniame valstybės archyve (f. 1250, ap. 4) ir Valstybinio Žemėtvarkos instituto darbiniam archyve sukauptą medžiagą.

Laukuvos apylinkių teritorinės bendruomenės

Laukuvos apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, iki XX a. vidurio buvo gyvenama įvairaus dydžio bendruomenėmis, kurios ūkininkaudamos keitė savo teritoriją kraštovaizdį. Dėl skirtingos bendruomenių narių žemės nuosavybės ir jos kiekio XX a. pradžioje bendruomenės tebebuvo vadinamos skirtingai: kaimais, užusieniais (pavieniais vienkiemiais), okolicomis (bajorkaimiais), dvarais, palivarkais ir miesteliais. Nors pačios bendruomenės bei jų už-

³ Kraštas ir žmonės, Vilnius, 1988, p. 9–11.

2 pav. Laukuvos apylinkių teritorinės bendruomenės XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje:

1 – dvarai ir palivarkai,	6 – Deglišė,	21 – Gulbės,
2 – bajorkaimiai (okolicos),	7 – Ivoniškė,	22 – Girvainiai,
3 – užsieniai (vienkiemiai),	8 – Ivoniškė,	23 – Bilionys,
4 – kaimai,	9 – Kalniškė,	24 – Bilionys,
5 – bendro naudojimo	10 – Kikoniai,	25 – Laukdvariai,
teritorijos: pievos,	11 – Degučiai,	26 – Rudiškė,
dirbama žemė,	12 – Ruskiai,	27 – Pykaičiai–Novopolis,
6 – kapinės.	13 – Medeliai,	28 – Padievytis,
Schemoje skaičiais pažymėta:	14 – Palaukuvis,	29 – Padievytis,
1 – Vaikių Laukas,	15 – Dainiškė,	30 – Šiauduva,
2 – Kaštaunaliai,	16 – Deglišė,	31 – Šiauduva,
3 – Samoškaliai,	17 – Kilaičiai,	32 – Šiauduva,
4 – Kontautai,	18 – Bilionys,	33 – Grimzdaudai,
5 – Kontautaliai,	19 – Virpylai,	34 – Kadarės,
	20 – Gulbės,	35 – Sarviečiai

imamos teritorijos nėra statiški dariniai, ilgainiui jos keitėsi labai pamažu. Istorikų teigimu, XVI a. vykdant planingus kraštovaizdžio pertvarkymus ir valstiečių įbūdžiavinimą, teritorinės bendruomenės nebuvo performuotos – suskaldytos arba sujungtos, todėl ir toliau išliko skirtingo dydžio, tik jų teritorijos įgijo aiškias ribas, nes buvo atskirta ir atribota iki tol buvusi susipynusi bendruomenių žemėnauda⁴. Tada buvo įteisinti bajorkaimiai (*okolicos*) – smulkiųjų šlėktų valdos ir dalis vienkiemių (užsienių) – luomo teises praradusių, bet du tris valakus turėjusių bajorų žemės. Tuo pat metu (o ir vėliau) atsirandant palivarkams ir naujiems dvarams, matyt, atsirado ir kai kurie nauji kaimai. Nors nėra žinoma, kokios bendruomenės buvo senovėje, susidaryti apytikrį po XVI a. reformos atsiradusio apgyvenimo vaizdą vis dėlto galima. Jį atkurti padeda XX a. pradžioje sudaryti kaimų skirstymo vienkiemiais planai. Ypač vertingi Stolypino reformos metu (1907–1914 m.) sudarytieji, nes tuomet dar tebebuvo sėnosios teritorinės bendruomenės – bajorkaimiai (rus. *околицы*), užsieniai (rus. *застеньки, выселки*), palivarkai, dvarai. Mat po 1922 m. Žemės reformos beveik visos teritorinės bendruomenės imtos vadinti kaimais, išskyrus tik kai kuriuos vienkiemius. Smulkiųjų teritorinių vienetų atkūrimui naudotas ir XIX a. pabaigos Kauno gubernijos topografinis žemėlapis⁵. Nors rekonstruota Laukuvos apylinkių kaimų išsidėstymo schema dėl duomenų trūkumo nėra visai užpildyta ir atspindi XIX a. pabaigos – XX a. pradžios vaizdą, tačiau svarbiausi senųjų teritorinių bendruomenių išsidėstymo bruožai joje matyti (žr. 2 pav.). Schemoje atskirais ženklais pažymėtos stambesnės dvarų ir kaimų bendruomenių bendro naudojimo teritorijos – dažniausiai ganyklos arba (kaip, pavyzdžiui, Novopolio–Pikaičių dvaro su Pikaičių* kaimu) prorėžiais naudota žemė. Joje naudojami ir senieji pavadinimai.

Bendruomenės tarpusavyje skyrėsi tiek savo dydžiu (buvusia nevienoda narių socialine padėtimi, kurią parodo turėtas nevienodas žemės kiekis), tiek nevienodu užimamos teritorijos plotu ir jame vykdytos ūkinės veiklos intensyvumu. Iš visų teritorinių bendruomenių mažumu išsiskyrė bajorkaimiai (*okolicos*). Tai vienos iš seniausių bendruomenių, įteisintos XVI a. viduryje. Minėtame XIX a. pabaigos Kauno gubernijos žemėlapyje⁶ minimi Laukuvos apylinkėse buvę Kontautų (2 vietose), Siautelių, Vankių (3 vietose), Vaitkaičių bajorkaimiai, o Dulkių Lauko, Vaikių Lauko, Kaštaunalių, Dvarviečių *okolicos* nurodytos 1911–1912 m. į vienkiemius išsikėlusių Treigių⁷ ir Girvainių⁸ kaimų planų gretimybėse. Tai mažos ir vidutinio dydžio bendruomenės, ūkininkavusios nedidelėse teritorijose. Valakų reforma šlėktos žemių nelietė, tik atribojo jas nuo aplinkinių kaimų, suteikdama aiškias ribas. Todėl bajorkaimių teritorijos išliko itin sudėtingos konfigūracijos, o ir istoriškai susiformavusi vidinė jų apgyvenimo, žemėvaldos ir žemėnaudos struktūra tuo metu išliko nepakeista. Nedaug ji, atrodė, keitėsi ir vėlesniais laikais, nors atskiri bajorai, kaip, pavyzdžiui, Siautelių *okolicos*⁹, taip pat buvo perėję prie rėžių, tik jie nebuvo tokie taisyklingi kaip valstybinių kaimų. Daugiau pakitimų at-

⁴ Jurginis J. *Baudžiaivos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1962, p. 72.

⁵ *Топографическая карта Ковенской губернии*, 1872. M 1:126 000.

⁶ *Ten pat.*

* Senoji kaimo pavadinimo forma buvo Pikaičiai, dabar – Pykaičiai. *Red. pastaba.*

⁷ Treigių kaimo planas, 1911, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 1250, ap. 4, b. 15/363.

⁸ Girvainių kaimo planas, 1912, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/332.

⁹ Siautelių kaimo planas, 1939, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/379a.

sirado ir atskiruose bajorkaimiuose, kaip, pavyzdžiui, Dulkių Lauko¹⁰, kai imta keltis į vienkiemius. Nors minėtieji kaimų planai rodo amžių sandūros vaizdą, per jį galima išvelgti ir kai kuriuos senuosius tokių teritorijų apgyvenimo bruožus.

Bajorkaimių sodybos buvo išsidėsčiusios nevienodai. Vienur, kaip, pavyzdžiui, Vaitkaičiuose, Dvarviečiuose, gyventa greta, susispietus į kupetą, todėl ten būta didesnių kaimaviečių. Kitur gyventa vienkiemiuose, tačiau irgi susibūrusiuose į draugę, dar kitur turtingiausi kaimo ūkininkai, matyt, bajorų palikuonys, gyveno viename kaimo gale, o jiems buvę pavaldūs žmonės – kitame. Bene ryškiausiai tokia diferenciacija matyti Vaikių Lauke¹¹. Apie trečdalį visos kaimo žemės – 30 ha – turėjęs ūkininkas ten gyveno atskirai nuo kitų, o likusios šeimos glaudėsi kitoje kaimo pusėje ir į vienkiemius išsikėlė tik su keliais ar keliolika hektarų. Panašios diferenciacijos būta ir Kontautų bajorkaimyje. XIX a. pabaigos žemėlapyje¹² jis pažymėtas dviejose vietose, o XX a. pradžioje toje vietoje minimas Kontautų kaimas ir Kontautalių bajorkaimis. Šie du kaimai vienas nuo kito skyrėsi ryškia šeimų turtine nelygybe. Didesniajame (98 ha) Kontautalių¹³ kaime trijose vietose gyvenusios keturios šeimos valdė po 34, 32, 15 ir 13 ha žemės, o mažesniajame (76 ha) Kontautų¹⁴ kaime gyveno dvylika šeimų, turėjusių po kelis, ir tik pora šeimų – po keliolika hektarų. Taigi ryškus turtinis ir teritorinis pasiskirstymas lėmė atskirų teritorinių bendruomenių susidarymą. Beje, ir XVI amžiuje jos buvo minimos kaip atskiros bendruomenės – Kontautovičių dvaras Šiauduvos valsčiuje ir Kontautų, Kontautiškių kaimas¹⁵, kitaip sakant, bajoro tėvonija ir jam priklausiusių valstiečių kaimas. Galbūt dėl panašios priežasties yra atsiradę Didieji ir Mažieji Vankiai? XIX a. žemėlapis rodo, jog Vankių okolica buvo išsidėsčiusi per tris vietas, be to, šalimais dar būta ir Vankių vienkiemio. Bajorkaimiai – smulkių bajorų kaimai – tikriausiai yra buvę ir Samoškaliai su Eitvydaičiais. Eitvydaičių dvaras minimas dar XVI a.¹⁶, o XX a. pradžioje jie abu vadinti dvarais (rus. *имение*)¹⁷, nors XIX a. pabaigoje jie buvo vadinami Eitvydų ir Šamuškalnio palivarkais, o šalia dar būta dviejų Eitvydaičių užsienių bei Šamuškalnio kaimo¹⁸. Tačiau įdomiausias yra pats bajorkaimių paplitimas, jų išsidėstymas Laukuvos apylinkėse (žr. 2 pav.): mat didžioji bajorkaimių dalis buvo susispietusi į pietus nuo Laukuvos besidriekiančio gūbrio aukščiausioje dalyje, kuri yra ir viena iš seniausiai šiose apylinkėse gyvenamų vietų (žr. 1 pav.). Peršasi išvada, jog svarbesnę vietą visuomenėje užėmę žmonės ir senovėje stengėsi apsigyventi geresnėse, patogesnėse vietose.

Kaip ir visoje Žemaitijoje, Laukuvos apylinkėse daug kur gyventa vienkiemiuose, kurių dalis XIX a. pabaigos žemėlapiuose buvo vadinami užsieniais. Tokie vienkiemiai nuo XVI a., o kai kurie gal ir nuo seniau, buvo laikomi savarankiškais teritoriniais vienetais. Dalis jų turėjo kitokį nei aplinkiniai kaimai pavadinimą ir tą savarankiškumą išlaikė iki pat XX a. pradžios. Tai pačios mažiausios bendruomenės, vienai šeimai ar giminei priklausę stambūs, maždaug

¹⁰ Dulkių Lauko kaimo planas, 1934, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/352.

¹¹ Vaikių Lauko kaimo planas, 1932, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/348.

¹² *Топографическая карта Ковенской губернии.*

¹³ Kontautalių kaimo planas, 1934, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/344.

¹⁴ Kontautų kaimo planas, 1935, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/334a.

¹⁵ *Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия по 40 актовым книгам Росейнского земского суда составленный Иваном Яковлевичем Спрогисом, Вильна, 1888.*

¹⁶ *Тен пат.*

¹⁷ Treigių kaimo planas, 1911, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/363.

¹⁸ *Топографическая карта Ковенской губернии.*

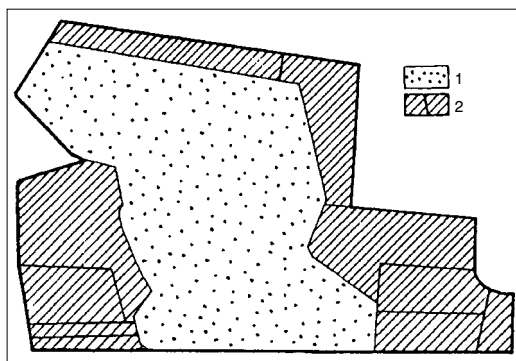
Kazimieros ir Antano Milkintų sodyba prieš melioraciją (nuo Kepaluškalnio). 1970 m. birželio 6 d. B. Sriubo nuotr.

60–70 ha dydžio ūkiai. Tokie, pavyzdžiui, XX a. pradžioje buvo Kilaičių užsienis (Kaminskų valda)¹⁹, Kalniškės vienkiemis (Petkaus valda)²⁰, Medelių²¹ užsienis, kurie po 1922 m. Žemės reformos buvo prijungti prie gretimų – Padvarninkų, Ivoniškių, Baublių kaimų ir galutinai prarado savo turėtą išskirtinumą. Tik nedaugeliui užsienių pavyko tą savarankiškumą dar kurį laiką išlaikyti.

Kai kurie tokie vienai šeimai ar giminei priklausę užsieniai, kaimynystėje apsigyvenus kitiems žmonėms, ilgainiui išaugo į didesnes bendruomenes. Viena tokių buvo kadaise tarp miškų, iškirstų, beje, XIX a. antrojoje pusėje, įsiterpusi Aukštagirė²², XX a. pradžioje pavadinta kaimu²³. Šio kaimo centre būta stambaus Aukštagirės vienkiemio, 1934–1935 metais priklausiusio dviem broliams Varnagiams, iš pašalių apsupto gerokai mažesnių mažazemių ir vidutiniokų Aukštagirės kaimo ūkininkų sklypų (žr. 3 pav.). Šių dviejų stambių ūkių išskyrimas iš kaimo ir įvardijimas vienkiemiu parodo ne tik tai, kad žemės reforma jų nelietė, bet pabrėžė akivaizdų turčinį išskirtinumą ir buvusią skirtingą jo savininkų socialinę padėtį. Tokios pat struktūros buvo ir Degliškė. Panašių vienkiemių po vieną du yra buvę daugelyje Laukuvos apylinkių kaimų – Girvainiuose, Gulbėse, Bilionyse, Vaitkaičiuose, Šiauduvoje ir kituose, bet daugiausia – Sarviečiuose ir Selvestruose²⁴. Dalis tokių vienkiemių vadinosi tais pačiais, kaip ir aplinkinis kaimas, vardais, nors galėjo būti ir atvirkščiai – kai kurie vienkiemiai davė

3 pav. Aukštagirės kaimo žemės valdymo 1934–1935 m. planas²³:

*1 – Aukštagirės vienkiemis,
2 – Aukštagirės kaimo žemė ir žemėvaldų ribos*

¹⁹ Gulbių I, II, III kaimų planas, 1930, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/366.

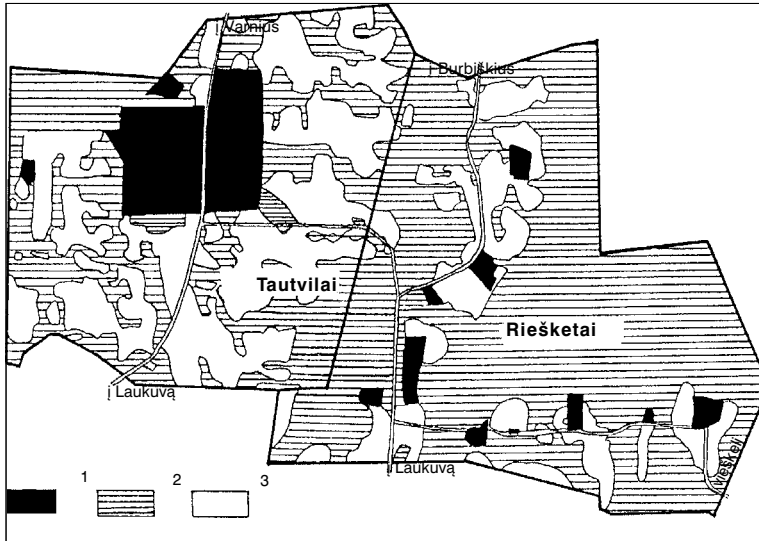
²⁰ Mikūlių kaimo planas, 1936/37, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/337.

²¹ Vaitkaičių kaimo planas, 1932, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/368.

²² Топографическая карта Ковенской губернии.

²³ Paežerio, Padvarninkų ir Aukštagirės kaimų planas, 1934/35, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/333.

²⁴ Топографическая карта Ковенской губернии.

4 pav. Tautvilų ir Riešketų kaimų žemėnaudos planas²⁷:
 1 – sodybinė žemė,
 2 – pievos ir ganyklos,
 3 – ariama žemė

vardus kaimams. Tą patvirtina minėtoji Aukštagirė ir Selvestrų kaimas. Mat XVI a. Rietavo dvaro dokumentuose minimi Juodainių ir Reščių kaimų kaimynystėje gyvenę šiam dvarui pavaldūs bajorai trys broliai Silvestraičiai²⁵. Taigi užsieniais XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tebevadinti vienai šeimai ar giminei priklausę stambūs ūkiai, kurių savininkai kadaise turėjo kitokias negu kiti valstiečiai prievoles ir tuo skyrėsi nuo jų. Kitaip sakant, tai – kadaise luomines teises praradusių ir šlėktomis nepripažintų bajorų vienkiemiai.

Didžiausios buvo ir plačiausiai pasklidusios gyveno Bilionių, Palokysčio ir Apvaršuvos bendruomenės. Nedaug nuo šitų „milžiniškų“ kaimų atsiliko Treigiai, Girvainiai, Gulbės, Selvestrai, Juodainiai. Visų jų plotas siekė nuo 300 iki 600 ha, o kiti kaimai buvo žymiai mažesni – po 150–200 ha (žr. 1 lentelę). Didelis buvo ir Vaitkaičių kaimas, tačiau toks jis pasidarė tik XX a. pradžioje, kai į vieną buvo sujungti Vaitkaičių bajorkaimis, Vaitkaičių palivarkas, keli Vaitkaičių užsieniai ir kaimas²⁶. Kadaise didelis turėjo būti ir Tautvilų kaimas. Tą rodo didžiausia visoje apylinkėje jo kaimavietė²⁷, sodybinės žemės plotu – 12 ha – prilygstanti dviem (žr. 4 pav.). Tai leidžia manyti, kad menkai išsivintoje pelkėtoje Tautvilų kaimo dalyje vėliau išsikūrę vienkiemiai susijungė į atskirą teritorinę bendruomenę ir gavo atskirą vardą. Minėtame XIX a. žemėlapyje kai kurios sodybos jau yra pažymėtos, bet Riešketų (Reškėtų) pavadinimo kažkodėl nėra; jis atsiranda tik 1915 m. žemėlapyje²⁸. Taigi pelkynuose atsiradęs Riešketų kaimas gali būti pats jauniausias Laukuvos apylinkėse. Beje, šis pavadinimas yra vienas iš keleto tokių vietovardžių, aptinkamų pelkėtame Lūksto–Biržulio duburyje. Šio kaimo pavadinimas tikriausiai atsirado nuo Rešketos upelio (minimo XVI a.), įtekančio į Paršežerį, o gal sietina ir su prastomis, žemės ūkiui netinkamomis žemėmis, pelkėmis, iš kurių *reksčiais* (rezginėmis) išnešama žolė.

Kai kurie didieji kaimai iš kitų išsiskyrė aiškiu savo teritorijos taisyklinumu (2 pav.). Treigiai, Gulbės, Girvai-

²⁵ Инвентарь Ретовской волости 1563–1585 гг., Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов, Вильна, 1898, с. 385–386.

²⁶ Топографическая карта Ковенской губернии.

²⁷ Tautvilų ir Riešketų kaimų planas, 1933, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/375.

²⁸ Karte des westlichen Russlands, 1915, M 1:100 000.

1 lentelė

Žemės naudmenų struktūra Laukuvos apylinkių kaimuose XX a. pradžioje*

Kaimo pavadinimas	Plotas, ha	Sodybinė, ha – %	Ariama, ha – %	Pievos, ha – %	Ganyklos, ha – %	Miškai, ha – %	Durpynai, ha – %	Kita, ha – %
Aukštagirė	71,03	3,23 – 5	20,03–28	46,00–65	-	-	1,51 – 2	0,26 – 0
Dainiškė	71	3,81 – 5	35,41–50	19,69–29	3,22 – 4	7,43–10	2,20 – 1	1,54 – 1
Degliškė	74	2 – 2	22 – 30	27 – 36	18 – 24	-	-	2 – 2
Paežerė	60,30	3,38 – 6	18,47–31	33,62–56	-	-	3,79 – 6	1,04 – 2
Kutainiai	99,11	2,35 – 2	35,58–36	34,02–34	15,59–16	9,81 – 10	-	1,76 – 2
Kontautai	76,21	5,02 – 6	32,12–42	23,38–31	13,77–18	-	-	1,92–3
Kontautaliai	98,38	3,79 – 4	44,67–45	33,22–34	15,16–15	-	-	1,54 – 2
Kaštaunaliai	66,95	2,54 – 4	30,63–46	19,82–29	11,14–17	-	1,52 – 2	1,28 – 2
Vaikių Laukas	107,71	3,04 – 2	33,89–31	34,75–32	32,84–30	-	4,47 – 4	1,72 – 1
Dulkių Laukas	190,87	11,04 – 6	61,56–32	90,07–47	20,44–11	1,73 – 1	3,40 – 2	2,63–1
Dvarviečiai	219,33	12,35 – 5	66,99–30	63,24–29	59,07–27	-	17,68 – 8	2,43 – 1
Stročiai	224,35	14,63 – 6	80,24–36	89,66–40	26,15–12	7,85 – 3	-	5,82–3
Monkiškė	191,81	5,12 – 3	61,85–32	76,03–40	42,46–22	4,18 – 2	-	2,16 – 1
Baubliai	247,93	15,80 – 6	66,32–27	93,33–38	61,90–25	-	6,32 – 3	4,6 – 1
Tautvilai	165,83	19,53–12	58,52–35	60,91–37	23,74–14	-	-	3,1 – 2
Riešketai	153,97	5,79 – 4	33,91–22	45,38–29	10,23 – 6	-	56,4 – 37***	2,25–2
Trumpainiai	198,17	7,92 – 4	59,63–30	81,29–41	39,38–20	4,44 – 2	3,19 – 1	2,23–1
Dargiai	169,69	7,44 – 4	44,81–27	85,50–50	28,60–17	-	-	3,33–2
M. Vankiai	169,11	6,53 – 4	62,04–37	59,73–35	22,68–13	10,5 – 6	4,52 – 3	3,11–2
Pikaitaliai	104,78	5,87 – 6	34,72–33	48,26–46	12,67–12	-	-	3,26–3
Bučiai	166,90	5,07 – 3	43,32–26	90,43–54	25,24–15	-	-	2,84–2
Mikulės	124,22	7,02 – 5	47,95–39	50,63–41	14,80–12	-	-	3,82–3
Ivoniškė	144,63	5,12 – 4	49,20–34	60,61–42	26,53–18	-	-	3,17–2
Gulbės	478,44	15,81 – 3	160,44–34	289,01–60	-	-	7,16 – 2	6,02–1
Padvarninkai	287,75	8,07 – 3	90,64–31	126,95–44	31,37–11	25,18 – 9	1,15 – 1	4,39–1
Girvainiai**	371,708	14,30 – 4	142,2 – 38	79,11–21	109,3 – 30	-	-	24,14–7
Vaitkaičiai	420,81	11,22 – 3	144,54–35	162,81–40	81,89–19	5,62 – 1	-	7,05–2
Selvestrai	410,0	13,64 – 3	101,66–25	160,69–39	105,8 – 26	20,25 – 5	2,20	6,30–2
Treigiai**	398,2135	18,23 – 5	171,18–43	116,19–29	66,36–16	3,11 – 1	12,9 – 4	8,9 – 2
Palokystis	607,83	20,91 – 4	202,77–33	166,52–27	102,6 – 17	96,3 – 16	7,57 – 1	111,21–2
Bilionys**	571,924	16,20 – 3	145,3 – 25	207,4 – 37	168,8 – 29	-	13,7 – 2	20,8 – 4

niai buvo karališki kaimai²⁹, taigi XVI a. turėjo būti paliesti Valakų reformos, kaip ir Juodainiai, priklausę Rietavo dvarui³⁰. Tokia pat taisyklinga kaimo teritorijos konfigūracija išsiskiria ir Apvaršuva. O tai leidžia manyti, jog ir čia viduramžiais galėjo būti režinė žemėnauda. Vykdamas Valakų reformą buvo suformuotos ir kompaktiškos gatvinės gyvenvietės. Bent kiek ryškesnės iki XX a. pradžios jos išliko Girvainiuose (dvieiose vietose), Gulbėse (irgi dvieiose vietose), Pykaičiuose ir Tautviluose. Juodainiuose kaimavietė sunyko, matyt, dar XIX a., atlikus vadinamąją žemės komosaciją (rėžių sustambinimą) ir išsikėlus į vienkiamius, o anuomet įvykdytus pertvarkymus iki XX a. vidurio priminė specifinis, tik šiam kaimui būdingas naudmenų išsidėstymas ir geometriškai taisyklinga bendruomenės apgyventoji teritorija. Kiti Laukuvos apylinkių kaimai tokių vidinių pertvarkymų, atrodo, bus išvengę, o kai kurie jų yra išlaikę ir sudėtingą savo teritorijos konfigūraciją.

* Sudaryta pagal 1911–1938 m. kaimų skirstymo vienkiamiais planų išklotines, LCVA, f. 1250, ap. 4.

** Plotai pateikti dešimtinėmis ir koadratiniais sieksniais.

*** Pelkės.

²⁹ Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия по 40 актовым книгам Росейского земского суда составленный Иваном Яковлевичем Спрогисом, Вильна, 1888.

³⁰ Инвентарь Ретовской волости 1563–1585 гг., Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов, 1898, с. 385–386.

XIX a. pabaigoje Laukuvos apylinkėse būta nemažai dvarų – Burbiškių, Požerės, Vabalų, Selvestrų ir Pykaičių – bei palivarkų – Novopolio–Pykaičių, Vaitkaičių (du), Palygumio, Kelpšaičių, Palokysčio, Eitvydaičių, Samoškalių, Drūkteinių, Padievyčio, Šiauduvos, Virpylių ir keletu kitų³¹. Pačioje XX a. pradžioje daugelis palivarkų jau vadinti dvarais, o po 1922 m. Žemės reformos visi jie – ir dvarai, ir palivarkai – buvo pervadinti kaimais, o kai kurie gavo netgi naujus pavadinimus (pavyzdžiui, Pykaičių dvaras buvo pavadintas Paviksvės kaimu)³². Kartografinė medžiaga, deja, neparodo vieno svarbaus ir įdomaus dalyko – dvaro kaip ūkinio vieneto, kitaip sakant, neparodo, kurie kaimai ir palivarkai kuriam dvarui buvo pavaldūs, todėl sudarytoje schemoje (2 pav.) pažymėtos tik pačios dvarų ir palivarkų teritorijos, nenurodant jiems buvusių pavaldžių priklausinių.

Nėra galutinai aišku, kas vis dėlto nulėmė tokį skirtingą bendruomenių dydį. Kitose Lietuvos vietose aiškiau matomas kaimų dydžio ryšys su reljefo sąskaida, Laukuvos apylinkėse ne toks ryškus, tačiau ir čia dauguma mažųjų bendruomenių koncentruojasi aukščiausiose apylinkių vietose, nors didžiulis Apvaršuvos kaimas šį dėsnį paneigia. Iš dalies sutampančios mažųjų kaimų ir seniausių archeologinių paminklų paplitimo vietos leidžia manyti, kad norėdamos sutilpti seniausiai apgyventuose ir žemdirbystei tinkamiausiuose plotuose bendruomenės buvo priverstos susispausti, o apsigyvenusios prastinėje gamtinėje aplinkoje ir norėdamos turėti reikiamą dirbamos žemės kiekį, galėjo skleistis plačiau. Tokią mintį iš dalies patvirtina ir jai šiek tiek prieštarauja didžiulis Treigių kaimas, iš visų Laukuvos apylinkių kaimų XX a. pradžioje išsiskyres bene didžiausiu mažų ūkių skaičiumi³³. Kas nulėmė, kad būtent šiame kaime gyveno tiek daug mažžemių?

Senasis Laukuvos apylinkių kraštovaizdis

Per ilgą savo raidos istoriją Lietuvos kultūrinis kraštovaizdis pamažu keitėsi ir tris kartus buvo tikslingai pertvarkytas: pirmą kartą – XVI a. viduryje Valakų reformos metu, kai buvo suformuota režinė žemėnauda. Antrasis svarbus kraštovaizdžio pertvarkymas vyko XX a. pirmojoje pusėje, kai buvo pereita prie vienkieminės apgyvendinimo sistemos. Abu kartus Laukuvos apylinkių kraštovaizdis radikalių

Padievyčio dvaras. Paveikslas tapytas A. Jurskio apie 1935 m. S. Jurskytės nuotr.

³¹ *Топографическая карта Ковенской губернии.*

³² Išparceliuotų dvarų pavadinimų pakeitimai kaimais, *Vyriausybės žinios*, 1929, Nr. 23/5.

³³ Treigių kaimo planas, 1911, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/363.

*Laukuvos apylinkių
kalvotas kraštovaizdis
2001 m.
F. Kavoliutės nuotr.*

pakeitimų, atrodo, bus išvengęs; teritorinės bendruomenės išliko nesuardytos, režinė žemėnauda ir gatviniai kaimai nedaug kur buvo suformuoti, o atsiradus daugiau vienkiamių, padaugėjo dirbamos žemės, bet kraštovaizdis iš esmės nepasikeitė.

XX a. pradžioje kaimų teritorijos Laukuvos apylinkėse vis dar buvo įsisavintos vidutiniškai: ariama žemė čia sudarė 25–40% ir tik kai kuriuose Laukuvos gūbrio viršūnėje įsikūrusiuose mažuose kaimuose siekė 40–50%. Likusį plotą užėmė krūmingos pievos bei ganyklos, tačiau miškų būta vos keliolikoje kaimų (žr. 1 lentelę). Daugiausia jų buvo išlikę Palokystyje (96 ha), dar šiek tiek Selvestruose ir Padvarninkuose (atitinkamai 20 ir 25 ha), o kitur jie užėmė tik po kelis hektarus. Taipogi būta nedidelių durpynėlių, kurių atsiradimą skatino miškų nebuvimas. Tačiau kraštovaizdis neatrodė visiškai bemiškis, nes jį paįvairino krūmingose pievose ir ganyklose augę, bet mišku nelaikyti jaunuolynai. Taigi tiek aukštuminio, tiek lyguminio pobūdžio vietovaizdžiuose įsikūrusių kaimų žemių įsisavinimo lygis buvo panašus ir tai ryškiai skyrėsi nuo Aukštaičių aukštumos. Ten dirbama žemė jau XIX a. pradžioje užėmė 60–80% kaimų teritorijų ploto³⁴. Tokį didžiulį atskirų Lietuvos aukštumų įsisavinimo skirtumą visų pirma nulėmė skirtingos gamtinės sąlygos. Žymiai didesnis kritulių kiekis Žemaitijoje lėmė didesnę negu Aukštaičių aukštumoje dirvožemių įmirkimą – taigi ir mažesnę žemdirbystei tinkamos žemės plotą³⁵. Kita Žemaitijos dirvožemių savybė – ypač didelis rūgštingumas (jie yra rūgščiausi visoje Lietuvoje)³⁶ daro šiuos dirvožemius sunkiai sukultūrinamus. Tik senuose sodybiniuose sklypuose, kurie ilgą laiką nuolatos ir gausiai buvo tręšiami, dirvožemiai pasidavė sukultūrinimui³⁷ ir tapo mažiau rūgštūs. Tokie įtręštos žemės plotai buvo derlingesni, todėl vertinami, saugomi, stengiamasi jų neapleisti, o po karų ir epidemijų, matyt, vėl prie jų būdavo grįžtama. Pastaroji savybė ir galėjo būti svarbiausioji priežastis, nulėmusi I tūkstantmetį po Kristaus apgyventų arealų, taigi kultūrinio kraštovaizdžio židinių kompaktiškumą Žemaitijoje³⁸. Retesnis žemdirbystei tinkamų plotų kiekis ir sunkus jų

³⁴ Kavoliutė F. *Aukštaičių aukštumos agrarinio kraštovaizdžio antropogeninė transformacija*. Daktaro disertacija (rankraštis), 1998, p. 93.

³⁵ Šlapi dirvožemiai, *Lietuvos TSR atlasas*, 1981, p. 94.

³⁶ Rūgštūs dirvožemiai. *Ten pat*.

³⁷ Galvydytė D. Lietuvos dirvožemių sukultūrinimo klausimu, *Geografinis metraštis*, 1968, t. 9, p. 37–49.

³⁸ Kavoliutė F. Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio ištakos, *Geografijos metraštis*, 2000, t. 33, p. 20–28.

*Padvarninkai.
Lenkių pievos
iš Antano Milkinto
kiemo. 1970 m.
liepos 14 d.
B. Sriubo nuotr.*

*Ant Dievyčio
kalno prie kryžiaus
(iš kairės):
Tadas Tallat-Kelpša,
Bronė Jucevičienė,
kiti du – neatpažinti,
pirmas iš dešinės –
Antanas Jucevičius
1943 m.
Iš S. Jurskytės
albumo*

sukultūrinimas iš dalies, matyt, bus nulėmęs ir kitokį Žemaičių aukštumos žmonių gyvenimo būdą – vienkiemiais.

Menkesnį negu Rytų Lietuvoje Žemaitijos kraštovaizdžio įsisavinimą, matyt, lėmė mažesnis gyventojų tankis bei istoriškai susiklostę šiek tiek skirtingi socialiniai santykiai. Rytų Lietuvos kaimuose po XVI a. Valakų reformos žemė buvo padalyta rėžiais. Be to, buvo gausu valstybinių dvarų ir palivarkų, o tai skatino didesnę ariamos žemės plotų atsiradimą. Žemaitijoje, kuri valstybėje turėjo išskirtinumą, valstybinių dvarų būta mažai, taigi buvo mažiau rėžinių kaimų, o smulkių žemvaldžių dvaruose būta žymiai mažiau ir mažesnių palivarkų.

Pačioje XX a. pradžioje Laukuvos apylinkėse vyravo vienkiemiai, tačiau jie labai skyrėsi savo dydžiu, tiksliau – sodybinės žemės plotu, o, matyt, ir amžiumi. Be to, visų jų išsidėstymas kaimų teritorijose buvo aiškiai diferencijuotas. Didieji vienkiemiai (1,4–1,7 ha sodybinės žemės) telkėsi geresnėje gamtinėje aplinkoje, kur buvo didesni dirbamos žemės plotai, o mažieji (0,1–0,9 ha) – kaimų dalyse, kuriose arimai buvo išsimėtę rečiau ir žymiai mažesniais sklypeliais (žr. 5 pav.). Šiuo požiūriu iš visų Laukuvos apylinkių išsiskiria Bilionių³⁹

³⁹Bilionių kaimo planas, 1911, LCVA, f.1250, ap. 4, b. 15/167.

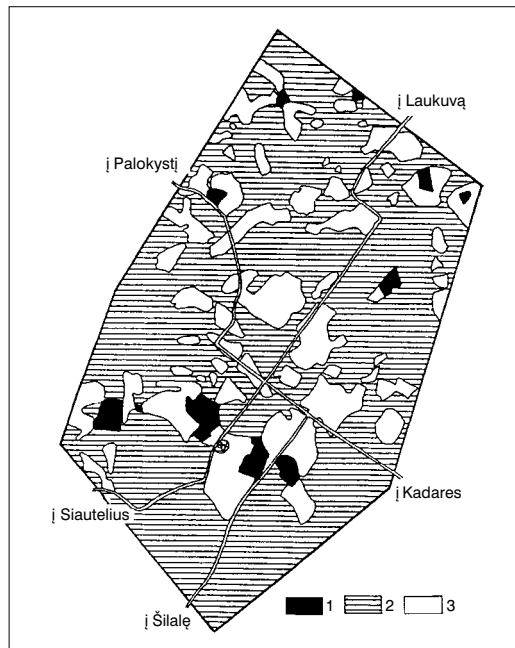

Kazimieros ir Antano Milkintų sodyba (iki melioracijos) Padvarninkų kaimo pakraštyje prie kelio į Aukštągirę. Tokių sodybų kaime buvo 25, iš jų 24 po melioracijos neliko... 1970 m. liepos 18 d. B. Sriubo nuotr.

kaimas, kuriame buvo paplitę tik dideli vienkiemiai. Kaimų planai rodo, kad po išsikėlimo į vienkiemius visos tokios didelės sodybos priklausė turtingiems, daug žemės valdžiusiems ūkininkams. Jos turėjo didelius sodus, o kai kurios šalimais ir tvenkinius, buvo gausiai apželdintos. Matyt, tai buvo ne vien atskirų šeimų, bet savotiški ištisų giminių lizdai. Lig šiol nėra visiškai aišku, kada Žemaitijoje atsirado mažesnieji (jaunesni) vienkiemiai. Įvairių laikų kartografinė medžiaga rodo, kad menčiau įsisavintose Rytų Lietuvos rėžinių kaimų dalyse vienkiemiai atsirado XIX a. antrojoje pusėje arba pačiais pirmaisiais XX a. metais⁴⁰, t. y. dar iki 1907 m. vadinamosios Stolypino žemės reformos; tai gal ir čia taip bus atsitikę.

Patys jauniausi vienkiemiai Laukuvos apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, atsirado XX a. pirmojoje pusėje, pereinant prie visuotinės vienkieminio apgyvendinimo sistemos. Įdomu yra tai, kad ir šie jauniausieji vienkiemiai buvo skirtingo dydžio. Turtingesnieji valstiečiai kūrė didesnes su gausiais sodais sodybas, vargingesnieji – mažas. Taigi XX a. pradžioje vizualinėje kraštovaizdžio struktūroje dominavusios krūmingos pievos ir ganyklos, tarp kurių išsiterpę dirbami laukai su medžiuose paskendusiais vienkiemiais, sudarė gana natūralaus, nors ir bemiško agrarinio krašto vaizdą.

5 pav. Bučių kaimo žemėnaudos planas (1932, LCVA, f. 1250, ap. 4, b. 15/343):
 1 – sodybinė žemė,
 2 – pievos ir ganyklos,
 3 – ariama žemė

⁴⁰Kavoliutė F. *Aukštaičių aukštumos agrarinio kraštovaizdžio antropogeninė transformacija*. Daktaro disertacija (rankraštis), 1998, p. 93.

Kraštovaizdžio pokyčiai XX a. antrojoje pusėje

XX a. antrojoje pusėje vykdytas paskutinysis kraštovaizdžio pertvarkymas buvo dramatiškas, kardinalus, iš pagrindų pakeitęs tiek istoriškai susiklosčiusią gyven-tojų bendruomenių teritorinę organizaciją, tiek per šimtmečius nusistojusią agrarinio kraštovaizdžio erdvinę struktūrą. Amžiaus viduryje nacionalizavus žemę ir įvykdžius sovietinę žemės reformą buvo suformuoti naujoviškam ūkininkavimui pritaikyti nauji ūkiniai vienetai – kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Pirmieji tokie ūkiai (žemės ūkio artelės) – „Spartako“, „Po Lenino vėliava“, „Gegužės pirmosios“, „A. Čepajevo“, „K. Poželos“, „Tarybinės Žemaitijos“, „Už taiką“ ir Padievyčio tarybinis ūkis⁴¹ – buvo palyginti nedideli, nes jungė po kelias ar keliolika senųjų kaimo bendruomenių. Tarybinio ūkio įkūrimą lėmė šioje vietoje buvę keli dvarai ir palivarkai – Pykaičių, Padievyčio, Šiauduvos. Kurį laiką jam priklausė ir Selvestrų bei Kelpšaičių dvarai.

Suformavus naujus ūkius, buvo pradėtos formuoti ir stambios, taigi iš esmės naujos bendruomenės, turėjusios gyventi stambiose kompaktiškose gyvenvietėse, kurių kiekviename ūkyje turėjo būti po vieną pagrindinę ir vieną ar dvi pagalbines. Dažniausiai jos buvo kuriamos išlikusiose ryškesnėse kaimavietėse. Tačiau kėlimasis iš vienkiamų pradžioje vyko vangiai, o paskui, sustambinus minėtuosius ūkius, mieliau buvo keliamasi kad ir į toliau esančią, bet pagrindinę naujojo ūkio gyvenvietę. Laukuvos apylinkėse tokiomis tapo pati Laukuva, Požerė, Bilionys ir Šiauduva. Kai kurios pirmųjų kolūkių gyvenvietės, likusios sustambintų ūkių – Laukuvos, Medvėgalio, Bilionių (K. Poželos), Padievyčio bei Žadeikių tarybinių ūkių pakraščiuose, tapo neperspektyvios, taigi neplėstinios ir nustojo augusios. Jos lengvai atpažįstamos iš šalikelėje susispaudusių kelių, rečiau – keliolikos individualių sodybų ir vieno ar dviejų daugiabučių namų, turėjusių kaimiečių gyvenimą priartinti prie miestiško. Tokios liko Girvainiai, Pykaičiai, Palokystis, Kantautaliai, Ruskiai, Stročiai, Juodainiai (plačiau žr. atskirą str.) ir Apvaršuva⁴² (6 pav.). Iš jų labiausiai išaugo Juodainiai, ilgesnį laiką buvę ir centrinė ūkio gyvenvietė. Visų vienkiamų per tą laikotarpį nespėta išnaikinti, todėl sovietmečiu pradėtas stambių bendruomenių formavimas liko nebaigtas. Senosios kaimų bendruomenės yra gerokai apardytos arba, kaip Bilionys, netgi perskeltos pusiau ir praradusios bendruomeninio gyvenimo tradicijas, o didžiosios kolūkinės to bendruomeniškumo per ketvertą dešimtmečių išsiugdyti nebespėjo. Tolesnis bendruomeninis gyvenimas iš dalies priklauso ir nuo pačių žmonių pasirinkimo bei jų mentaliteto. Sunku spėlioti, kaip elgsis Laukuvos apylinkių žmonės ateityje, bet, matyt, bus visai: kai kurie sugrįš atgal į savo kaimus, ant savo žemės, o kiti pasiliks kolūkinėse gyvenvietėse, nes prasidėjęs kaimo urbanizacijos procesas gali tik sulėtėti, bet kryptis atgal vargu ar bepasikeis.

Senosiose dvarų ir palivarkų sodybose bei kai kuriuose dideliuose vienkiamuose sovietmečiu buvo įsteigti gamybiniai centrai. Iš pradžių panaudojant ten buvusius ūkinius pastatus, o vėliau pastatant naujas dideles fermas ar technikos kiemus. Naujų brigadų ir skyrių gamybiniai centrai, įsikūrę keliolika kartų mažesnių ūkinių vienetų – dvarų ir palivarkų – sodybose, besiplėsdami nebetilpo jose ir jas suardė. Taip buvo sunaikintas senųjų dvarų bei palivarkų kultūrinis palikimas. Tačiau įdomu yra tai, kad po nepriklaus-

⁴¹ Ūkių žemėnaudų planai 1953–1990, *Valstybinio žemėtvarkos instituto darbinis archyvas*.

⁴² Šilalės rajono žemėtvarkos schema, 1980, *Valstybinio žemėtvarkos instituto darbinis archyvas*.

*Kelias pro
melioruotus laukus.
2001 m.
F. Kavoliutės nuotr.*

*Daugiabučiai
Dvarviečių kaime
prie Žemaičių plento.
Apie 1966 m.
J. Budrecko nuotr.*

somybės atkūrimo besikeičiantis gyvenimas sparčiausiai ardo ir keičia būtent šį sovietmečio palikimą, tarytum parodydamas, kad mūsų krašte jis buvo svetimkūnis.

Po dviejų masinės melioracijos ir radikalaus kraštovaizdžio pertvarkymo dešimtmečių, prasidėjusių 1965 m., Laukuvos apylinkės vietomis taip pat neatpažįtamai pasikeitė. Nukėlus vienkiemius, nusausinūs žemes ir kanalizavus upelius, sunaikinus buvusią struktūrą ir suformavus itin didelius dirbamos žemės laukus, atsivėrė Žemaitijos kraštovaizdžiui visiškai nebūdingos didelės 2–3 km skersmens tuščios monotoniškos erdvės. Praradusios šimtmečiais šiame gamtovaizdyje gyvenusių žmonių sukurtą ir jų dvasingumą atspindinčią žemės naudmenų įvairovę, o vietomis ir pačius gyventojus, jos prarado savo identiškumą, savastį ir tapo „negyvos“, tačiau vizualiai labai agresyvos. Tokios totalitarinio kraštovaizdžio teritorijos apima apie pusę Laukuvos apylinkių ploto⁴³ (žr. 6 pav.). Kitą dalį

⁴³Lietuvos Respublikos ortofotografinis žemėlapis, M 1:10 000, sud. Valstybinė žemėtvarkos ir geodezijos tarnyba, 1995.

K. ir A. Milkintų sodybvietė po melioracijos. Kryžius (tolumoje) stovėjo sodybos darželyje. Iš kairės: Balys Sriubas, Agota Milkintaitė-Sriubienė, Alfonsas Milkintas (susigrąžinęs šių tėvų žemę) ir jo žentas Vytautas Brazauskas. 1996 m. liepa. Z. Juškevičiaus nuotr.

užima revoliucinių pertvarkymų nepaliesto kraštovaizdžio teritorijos⁴⁴, kurios per tą laiką taipogi gerokai pasikeitė. Dėl smulkios reljefo sąskaidos jos buvo menkai ūkiškai išnaudojamos, nes kolūkių turima stambiagabaritė žemės ūkio technika netiko mažiems laukams, todėl mažėjo arimų, nešienaujamos ir neganomos pievos apaugo krūmais ir jaunuolynais – padaugėjo nedidelių miškelių, o neprižiūrimiems grioviams ėmus užakti, atsinaujino pelkės. Vyko kraštovaizdžio renatūralizacija. Tačiau ir šios radikalių kraštovaizdžio pertvarkymų nepatyrusios teritorijos prarado dalį savo gyventojų. Iš nusausinamų žemių buvo siūloma iškelti visų pirma vienkiemius, kurių gyvenamieji namai yra avariniai arba seni ir apgriuvę⁴⁵. Juos buvo draudžiama remontuoti, o nusikeliančys buvo remiami pinigais. Taigi Žemaitijoje, kur nuo senovės vyravo vienkiemiai, pirmiausia ir buvo nugriautos šios senovinės sodybos. 1985 m. apie pusę Laukuvos apylinkėse likusių vienkiemių buvo įvertinti kaip „nukeltini pirmoje eilėje“⁴⁶. Tačiau nepaisant visų pradimų, radikalių kraštovaizdžio pertvarkymų nepatyrusios teritorijos šiandien įgyja išskirtinę vertę – jos tampa itin reikšminga mūsų krašto kultūros paveldo dalimi. Natūraliai susiklostęs ir visuomenei keičiantis pamažu pakitęs agrarinis kraštovaizdis yra išlaikęs ne tik tradicinę ekologinę infrastruktūrą, bet išsaugojęs ir savo atmintį. Ji apima daugelį kultūrinio kraštovaizdžio aspektų: išlikusias gyvenamąsias vietas ir kapines, kelius, piliakalnius, naudmenų struktūrą, archetipus ir kitus ją saugančius elementus bei tiesiogiai pačią atmintį – prisiminimus apie čia gyvenusius žmones ir vykusius įvykius.

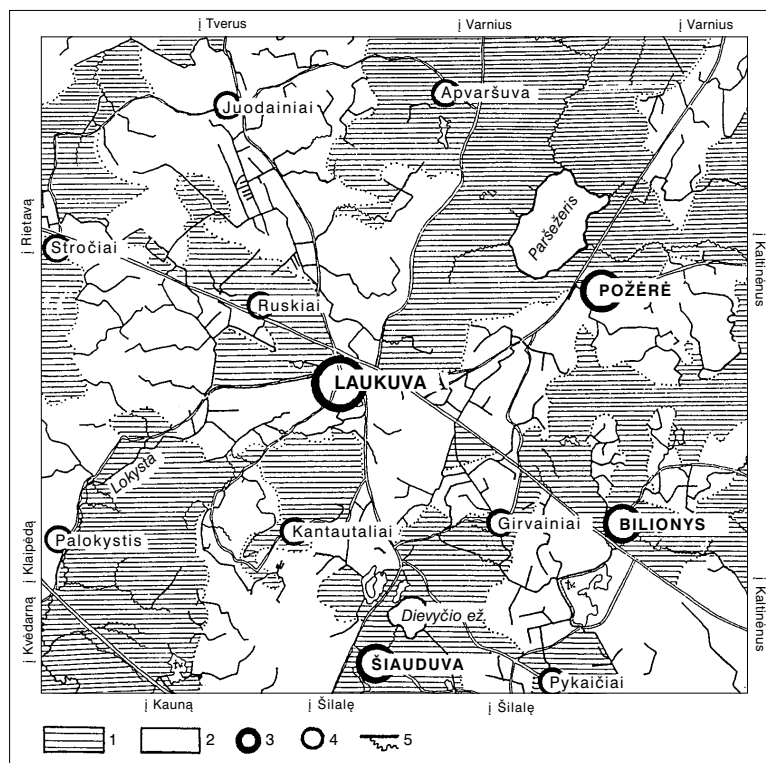
Išvados

1. Laukuvos apylinkėse nuolatos gyvenama nuo pat mūsų eros pradžios. Tokį prieraišumą nuolatinei gyvenamai vietai, atrodo, bus nulėmę nederlingi, itin sunkiai sukultūrinami rūgštūs dirvožemiai.

⁴⁴ Ūkių žemėnaudų planai 1953–1990, *Valstybinio žemėtvarkos instituto darbinis archyvas*.

⁴⁵ Dėl priemonių, susijusių su gyventojų kėlimusi iš vienkiemių į gyvenvietes, *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir vyriausybės žinios*, 1969, sausio 10, p. 31–33.

⁴⁶ Vienkiemių įvertinimo planai 1985 m. sausio 1 d. būklei, *Valstybinio žemėtvarkos instituto darbinis archyvas*.

6 pav. Laukuvos apylinkių kraštovaizdžio teritorinė struktūra:
 1 – natūraliai (istoriškai) susiklosčiusio kraštovaizdžio teritorijos,
 2 – tikslingai suformuoto totalitarinio kraštovaizdžio teritorijos,
 3 – buvusios pagrindinės kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietės,
 4 – buvusios pagalbinės ir neplėstinės gyvenvietės,
 5 – kanalai, natūralios upių bei renaturalizuotų griovių dalys

2. Iki pat XX amžiaus pradžios Laukuvos apylinkėse išliko bajorkaimiai. Dauguma jų buvo išsikūrę aukščiausiose Laukuvos gūbrio vietose, kur išplitę lengvesni dirvožemiai. Be jų nemažai būta ir vadinamųjų užsienių – stambių 60–70 ha dydžio ūkių. Vienkiemio (užsienio) statusas rodė ne tik kitokią jo savininkų turtingą padėtį, bet ir kitokias asmens laisves buvusioje baudžiaviniėje visuomenėje.

3. Laukuvos–Padievyčio apylinkės, kaip senas kultūrinio kraštovaizdžio arealas XX amžiaus I pusėje pasižymėjo itin mažu miškingumu, mažais ariamos žemės plotais, kurie sudarė vos 25–50% kaimų žemės ploto ir intensyviai eksploatuojamais mažaisiais durpynėliais. Čia vyravo pievos ir ganyklos.

4. Per XX amžiaus II pusėje sovietmečiu vykdytą melioraciją Laukuvos apylinkės prarado žymią dalį istoriškai susiklosčiusio agrarinio kraštovaizdžio, o kartu su juo ir dalį krašto istorinės atminties.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2002 12 24, spaudai parengtas 2005 06 02.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Laukuva“, I dalis, Vilnius, *Versmė*, 2005, p. 33–48 (vyriausiasis redaktorius sudarytojas Virginijus Jocys).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2006 11 21.